

จากบางกอกถึงฟิลาเดลเฟีย:
“สมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์” กับตำรับยาลักษณะฤดู
ที่หายไปจากจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนฯ

From Bangkok to Philadelphia:

“Samut Kamphi Ratcharangsarid sangkhro” and the lost seasonal
disease treaties of Wat Pho medical stone inscriptions

ณัฐรุจา งาตา

Natrucha Ngata

นักวิชาการอิสระ

Independent Scholar, ruha.ngata@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเนื้อหาในสมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ว่าด้วยลักษณะธาตุโรค ปริจเฉทที่ 1 ของศูนย์คิสิกาสลาค หอสมุดมหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา แต่งโดยพระยาบำเรอราชแพทย์ แม่กองจารึกตำรายาวัดพระเชตุพนฯ เมื่อครั้งบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีเนื้อหาส่วนใหญ่ในเอกสารตรงกันกับจารึกตำรายาวัดพระเชตุพนฯ และนำเสนอข้อมูลที่ค้นพบใหม่จากเอกสารฉบับดังกล่าว ซึ่งเป็นเนื้อหาที่ขาดหายไป และไม่พบในจารึกตำรายาวัดพระเชตุพนฯ ในปัจจุบัน จากการศึกษาดังกล่าว พบว่าเนื้อหาในสมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ว่าด้วยลักษณะธาตุโรค ปริจเฉทที่ 1 นี้ ปรากฏลักษณะฤดู ครบถ้วนทั้ง 6 ฤดู โดยในปัจจุบันนี้จารึกตำรายาวัดพระเชตุพนฯ เหลือตำราลักษณะฤดูเพียงแค่ 3 ฤดูเท่านั้น การค้นพบลักษณะฤดู 3 ฤดูที่หายไปจากจารึกตำรายาวัดพระเชตุพนฯ นี้ จึงจะช่วยให้สามารถศึกษาค้นคว้าเนื้อหาส่วนที่ขาดหายไปของจารึกตำรายาวัดพระเชตุพนฯ ได้

คำสำคัญ: ตำรายา, จารึกวัดโพธิ์, ฤดูแล้ง, รัชกาลที่ 3, แพทย์แผนไทยโบราณ

Abstract

This article explores the study of *Samut Kamphi Racharangsatthi Sangkhro Wa Duai Laksana Dhatu Rok Borichet 1*, housed at the Kislak Center for Special Collections, Rare Books, and Manuscripts at the University of Pennsylvania. Authored by Phraya Bamreurat, a royal physician appointed to oversee the medical stone inscriptions at Wat Pho during the reign of King Rama III, the manuscript presents newly discovered evidence linked to the lost content of these inscriptions.

The study reveals that the majority of the contents in *Samut Kamphi Racharangsatthi Sangkhro Wa Duai Laksana Dhatu Rok Borichet 1* align closely with those found in the Wat Pho medical inscriptions. Moreover, while the current Wat Pho inscriptions retain only three treaties on seasonal diseases, this manuscript preserves all six in their entirety. This discovery enables the partial restoration of lost medical knowledge once recorded at Wat Pho, shedding new light on its historical significance.

Keywords: Medical Treaties, Wat Pho stone inscriptions, Seasonal disease, King Rama III, Traditional Thai medicine

บทนำ

เอกสารและการบันทึกตำรายาและการแพทย์แผนไทยนั้นได้ปรากฏหลักฐานขึ้นมาในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ราวปีพุทธศักราช 2202 ซึ่งในภายหลังเรียกว่า ตำราโอสถพระนารายณ์ ประกอบด้วยยารักษาโรคจากแพทย์หลายแขนง ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ต่อมาในสมัยธนบุรีไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับตำราแพทย์แผนไทยมากนัก เนื่องจากราชธานีธนบุรีดำรงอยู่ได้เพียง 15 ปี ถึงกระนั้นพระโอรสของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ดำรงตำแหน่งเป็นแพทย์หลวงในสมัยรัตนโกสินทร์ถึง 4 พระองค์ด้วยกัน ได้แก่สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายทัศพงศ์ หรือพระพงศอมรินทร์ ซึ่งได้รับตำแหน่งเป็นหัวหน้าผู้รวบรวมตำรายาทั้งปวงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทำให้เกิดตำรายาที่ถูกเรียกกันในภายหลังว่า ตำรายาพระโอสถ พระโอรสอีกพระองค์หนึ่งที่ได้เป็นแพทย์หลวงคือ พระองค์เจ้าหนูแดง ได้รับราชการเป็นแพทย์หลวงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยดำรงตำแหน่งเป็นพระยาบำเรอราชแพทย์ และได้แต่งตำราการแพทย์ไว้หลายเล่ม อีกทั้งยังเป็นกำลังสำคัญคือได้เป็นหัวหน้าควบคุมจารึกตำรายาที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ส่วนอีกสองพระองค์สุดท้ายคือพระองค์เจ้าชายละมั่ง หรือพระยาสมบัติธิบาล และพระองค์เจ้าอินทรภัย (ประทีป ชุมพล, 2550: 1-3)

สมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ว่าด้วยลักษณะธาตุโรคปริงเฉท 1¹ ฉบับนี้ ปัจจุบันถูกจัดเก็บรักษาไว้ที่ศูนย์คิสลาค (Kislak Center) ของมหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนีย ซึ่งจัดเก็บชุดสะสมหนังสือหายากและเอกสารโบราณของเจย์ คิสลาค (Jay Kislak) นักสะสมชาวอเมริกัน บนหน้าบานแพนง “สมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ว่าด้วยลักษณะธาตุโรคปริงเฉท 1 ปริบูรณโดยสังเขปฯ๑๓” ระบุปีที่แต่งเอาไว้ว่า “ศุภมัสดุ พระพุทธศักราช 1200” สันนิษฐานว่าพระพุทธศักราชในที่นี้มาจะเป็นปีจุลศักราช 1200 ตรงกับปีพุทธศักราช 2381 อันเป็นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏสรรพนามแทนตัวผู้แต่งในเอกสารว่า “ข้าพระพุทธเจ้า พระบำเรอราช” พระบำเรอราชนี้ พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์ ทรงระบุไว้ในพระนิพนธ์เรื่องแพทย์หมอว่า “พระบำเรอราช (หนูแดง) เป็นบุตรขุนหลวงตาก เป็นผู้รู้คัมภีร์แพทย์ได้เรียบเรียง ตกแต่งไว้มาก” (พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์, ม.ป.ป.)

พระบำเรอราชนี้ คือพระยาบำเรอราชแพทย์ผู้เป็นแม่กองในการสืบหาตำรายาต่าง ๆ มาจารึกไว้ในวัดพระเชตุพนฯ ดังที่ปรากฏในโคลงจารึกศาลารายหลังที่ 16 วัดพระเชตุพนฯ ที่กล่าวถึง

“พระบำเรอราชผู้ แพทย์ยิ่งฤ” โดยในประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ ได้ถอดความเป็นจดหมายเหตุเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ความว่า “พระยาบำเรอราชแพทย์ ซึ่งเป็นผู้ชำนาญในทางแพทย์เป็นผู้สืบทายาทที่ศักดิ์สิทธิ์จารึกแผ่นศิลาติดได้ทุกหลัง” (ราชบัณฑิตยสภา, 2472: 50)

เอกสารฉบับนี้ระบุชื่อผู้จำลองและวันเดือนปีที่จำลองขึ้นมาว่า “ข้าพระพุทธเจ้า หมิ่นจำเนียรอักษรจำลองเสร็จ ณ วัน 5 เดือน 7 ขึ้น 8 ค่ำ ปีกจ อ่ำ ตรีศก ทานแล้ว ทุกต้องตามฉบับ” เทียบกับปฏิทินปัจจุบันตรงกับวันพฤหัสบดีที่ 31 เดือนพฤษภาคม พุทธศักราช 2381 เนื้อหาเอกสารเป็นการชำระคัมภีร์ธาตุโรคออกมาประมวลไว้ 22 ลักษณะด้วยกัน รวมไปถึงขนานยาที่ปรากฏนั้นเป็นขนานยาเดียวกันกับจารึกตำรายา วัดพระเชตุพนฯ ทำให้เนื้อหาส่วนใหญ่ของเอกสารดังกล่าวสามารถสอบทานกับจารึก

¹ ในบทความฉบับนี้ผู้เขียนจะเรียกว่า “สมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์”.

ตำรายาวัตพระเชตุพนฯ ได้ เพียงแต่มีความแตกต่างในรายละเอียด เช่น บทเกริ่นก่อน
เข้าเนื้อหาของแต่ละลักษณะธาตุโรค จำนวนขนานยามากกว่า รวมถึงถดูที่ไม่ปรากฏ
ในจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนฯ อีกด้วย ในบทความนี้ผู้เขียนจึงมีความประสงค์ที่จะนำเสนอ
เนื้อหาของสมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ เฉพาะในส่วนของถดูที่มีนอกเหนือ
ไปจากจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนฯ ดังที่จะกล่าวในบทความเรื่องนี้ต่อไป

จากบางกอกถึงฟิลาเดลเฟีย: ปุ่มหลังการเดินทางของสมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์

ฐานข้อมูล openn.library.upenn.edu ของหอสมุดมหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนีย
ได้อ้างอิงถึงศาสตราจารย์ ดร.นิยะดา เหล่าสุนทร ที่ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเอกสารฉบับนี้
ว่าเดิมเคยถูกจัดเก็บไว้ในหอหลวง โดยสันนิษฐานจากลักษณะของตัวอักษรที่ปรากฏ
หลังจากนั้นได้ตกอยู่ภายในการครอบครองของลีโอนาร์ด อังเกอร์ (Leonard Unger)
อดีตเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาและภรรยาคือ แอนน์ ลูอิส แอกซอน อังเกอร์ (Anne
Louise Axon Unger) โดยสันนิษฐานว่าแอนน์ อังเกอร์ ซื้อเอกสารฉบับนี้มาในปี
คริสต์ศักราช 1967 (พุทธศักราช 2510) ก่อนที่จะถูกขายในฐานะชุดสะสมของลีโอนาร์ด
อังเกอร์และภรรยาที่ห้องประมูลแฮร์ริส เมืองบัลติมอร์ ในวันที่ 11 ตุลาคม คริสต์ศักราช
1998 (พุทธศักราช 2541) ชุดหมายเลขที่ 11 โดยไฮรัม วูดวอร์ด (Hiram W. Woodward)
นักประวัติศาสตร์ศิลปะชาวอเมริกันได้ซื้อไปก่อนที่จะส่งมอบให้แก่เจย์ คิสลาด นักธุรกิจ
และนักสะสมชาวอเมริกันในปีคริสต์ศักราช 2013 (พุทธศักราช 2556) ([openn.library.
upenn.edu](http://openn.library.upenn.edu), ม.ป.ป)

นอกเหนือจากสมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ฯ ฉบับนี้แล้ว ยังมีสมุดคัมภีร์
ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ฯ ในทะเบียนของสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร อยู่ด้วยกัน
อีก 4 ฉบับ คือ คัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ ปริจเฉทที่ 12 (เลขทะเบียน 756), คัมภีร์
ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ ปริจเฉทที่ 13 (เลขทะเบียน 758), คัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์
ปริจเฉทที่ 16 (เลขทะเบียน 759), และ คัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ ปริจเฉทที่ 18
(เลขทะเบียน 757)

สมุดคัมภีร์ราชวังสุทธีสังเคราะห์ฯ นี้ เป็นสมุดไทยดำเลขทะเบียน Ms. Coll. 990 Item 1 เก็บรักษาอยู่ที่ศูนย์คิสลาค (Kislak Center for Special Collections, Rare Books and Manuscripts) ซึ่งเป็นห้องสมุดในเครือหอสมุดมหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนีย (Penn Libraries) เมืองฟิลาเดลเฟีย รัฐเพนซิลเวเนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ตามข้อมูลที่ปรากฏในฐานข้อมูลของหอสมุดมหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนียนั้นระบุจำนวนไว้ 55 ภาพ แต่จากการตรวจสอบสำเนาดิจิทัลพบว่ามีการทำสำเนาภาพซ้ำ คือภาพที่ 54 เป็นภาพเดียวกับภาพที่ 25 สมุดคัมภีร์ราชวังสุทธีสังเคราะห์ฯ เล่มนี้ จึงมีจำนวน 107 หน้า แบ่งออกเป็นหน้าต้น 53 หน้า และหน้าปลาย 54 หน้า เขียนอักษรด้วยเส้นทรดาลในส่วนของเนื้อหาหลัก พบการใช้เส้นดินสอในส่วนของคำอุทิศ การแก้ไขในบางจุด และคำรับยาอื่นที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกับเนื้อหาหลัก สันนิษฐานว่าในส่วนของเส้นดินสอนี้ถูกเพิ่มเติมมาภายหลัง บันทึกด้วยอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ภาษาไทย หน้าละ 4 บรรทัด เล่มสมุดไทยมีขนาดกว้าง 11 เซนติเมตร ยาว 35 เซนติเมตร ปกหลังขาดหายไปพร้อมกับข้อความในหน้าต้นที่ 54

สำหรับเนื้อหาของสมุดคัมภีร์ราชวังสุทธีสังเคราะห์ฯ นั้น เป็นการประมวลธาตุโรคใน 22 ลักษณะ โดยแบ่งออกเป็นธาตุอภิญญาณ 4 อสุรินทัญญาณธาตุ 4 สมุฏฐานฝ่ายใน 4 ธตุ 6 และสมุฏฐานฝ่ายนอก 4 โดยในสมุดคัมภีร์ราชวังสุทธีสังเคราะห์ฯ ฉบับนี้ สิ้นสุดที่คำอธิบายถึงสมุฏฐานฝ่ายนอกเตโชสมุฏฐาน ทำให้เนื้อหาจริง ๆ นั้น ปรากฏเพียง 19 ลักษณะ คือ

1. ธาตุอภิญญาณ 4 คือ ปถวีธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ และอาโปธาตุ
2. อสุรินทัญญาณธาตุ 4 คือ สมารธาตุ วิสมาธาตุ กตึกธาตุ และมันทธาตุ
3. สมุฏฐานฝ่ายใน หรือสมุฏฐาน 4 คือ เสมหะสมุฏฐาน ปิตตะสมุฏฐาน วาตสมุฏฐาน และสันนิบาตสมุฏฐาน
4. ธตุ 6 คือ คิมหันต์ธาตุ วัสสานธาตุ วัสสันตธาตุ สารทธาตุ เหมันต์ธาตุ และสิสิธาตุ
5. สมุฏฐานฝ่ายนอก หรือวิเศษสมุฏฐาน 4 ในที่นี้พบเพียง 1 ลักษณะเท่านั้น คือ ลักษณะเตโชสมุฏฐานให้โทษ ไม่ปรากฏขนานยา เนื่องจากหน้าสมุดไทยหมดเพียงเท่านี้

เนื้อหาในแต่ละธาตุโรคนั้น บันทึกลักษณะอาการและขนานยาที่ใช้ในการรักษา แตกต่างไปตามแต่ละลักษณะของธาตุโรค โดยตัวเอกสารพบข้อผิดพลาดประการหนึ่ง คือมีการเขียนคัดลอกข้ามไป 2 หน้า อันเป็นเนื้อหาในส่วนท้ายของเสมหะสมุฏฐาน และส่วนต้นของปิตตะสมุฏฐาน โดยสามารถสอบทานเนื้อความในส่วนต้นของปิตตะสมุฏฐาน ได้จากจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนฯ แต่ไม่สามารถสอบทานเนื้อหาในส่วนท้ายของเสมหะสมุฏฐานได้เนื่องจากเป็นขนานยาที่ไม่ปรากฏในจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนฯ

คิมหันต์ วัสสาน เหมันต์: ฤดูกาลที่ขาดหายไปจากจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนฯ

จารึกตำรายาวัตพระเชตุพนฯ เป็นกลุ่มศิลาจารึกที่ติดอยู่บนเสาของศาลาราย วัตพระเชตุพนวิมลมังคลาราม สร้างและจารึกขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยมีพระยาบำเรอ ราชแพทย์ โดยมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับลักษณะโรคต่าง ๆ เช่น ลักษณะโรคแม่ซ้อ ลักษณะ ลำบองราหู ลักษณะทราง ลักษณะสมุฏฐาน ลักษณะฤดู ลักษณะไข้วิปริตปฐุมเหตุ ลักษณะสันนิบาต ลักษณะธาตุ ลักษณะโลหิต ลักษณะปวง ลักษณะมาน ลักษณะวิณโรค เป็นต้น ในหมู่จารึกตำรายาวัตพระเชตุพนฯ มีตำรายาหลายชนิดที่หายไปจากวัด พระเชตุพนฯ จากการถูกรื้อถอนในอดีต โดยบางส่วนได้รับการบันทึกและเผยแพร่ ผ่านตำรายาศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เช่น ลักษณะไข้วิปริตปฐุมเหตุ เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกันยังคงปรากฏตำรายาบางส่วนที่หายไปและไม่เคยถูกบันทึก เอาไว้ในเอกสารอื่น ดังเช่นในส่วนของลักษณะฤดูที่จะกล่าวถึงในบทความนี้

ในตำรายาศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ฉบับสมบูรณ์ของโรงเรียน แพทย์แผนโบราณ พบการกล่าวถึงฤดู 6 เอาไว้ว่า “ฤดู 6 แบบวัดโพธิ์ขาดเดือน 5-6 เดือน 7-8 เดือน 1-2 ได้คัดธาตุวิวรรณ์ เต็มไว้ให้เต็มทั้ง 6 ฤดู ดังต่อไปนี้” (โรงเรียนแพทย์ แผนโบราณ, 2505) จากข้อมูลในตำราของโรงเรียนแพทย์แผนโบราณดังกล่าวนี้ทำให้ ทราบว่าในปีที่ตำราฉบับดังกล่าวถูกพิมพ์ขึ้นมา คือในปี 2505 นั้น ไม่ปรากฏ การกล่าวถึงฤดูครบถ้วนทั้ง 6 ฤดูในจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนฯ โดยจะเปรียบกับสมุด คัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ฯ ดังในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ตารางเปรียบเทียบถดูที่ปรากฏและไม่ปรากฏระหว่างสมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ฯ และจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนฯ

ถดู	สมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ฯ	จารึกตำรายาวัตพระเชตุพนฯ
คิมหันต์ถดู	ปรากฏเนื้อหา	ไม่ปรากฏเนื้อหา
วัสสานถดู	ปรากฏเนื้อหา	ไม่ปรากฏเนื้อหา
วสันตถดู	ปรากฏเนื้อหา	ปรากฏเนื้อหา
สารทถดู	ปรากฏเนื้อหา	ปรากฏเนื้อหา
เหมันต์ถดู	ปรากฏเนื้อหา	ไม่ปรากฏเนื้อหา
สิสิริถดู	ปรากฏเนื้อหา	ปรากฏเนื้อหา

เนื้อหาของถดูที่ขาดหายไปจากจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนฯ ที่ปรากฏอยู่ในสมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ฯ นี้ มีรูปแบบการบันทึกข้อมูลที่เหมือนกันกับถดูที่ปรากฏในจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนฯ ประกอบไปด้วย ข้อความขึ้นต้น ข้อความส่วนกลาง และ ข้อความส่วนท้าย โดยจะแบ่งเป็นข้อความส่วนลักษณะอาการ กล่าวถึงลักษณะอาการของธาตุโรคก่อนเป็นอันดับแรก แล้วจึงตามด้วยการกล่าวถึงตำรับยาที่ละตำรับ ดังในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ลักษณะการบันทึกข้อความในสมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ฯ ที่ตรงกัน
 กับจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนฯ

รูปแบบการบันทึก	ส่วนลักษณะธาตุโรค	ส่วนตำรับยารักษา
ข้อความขึ้นต้น	สิทธิการียะ	ถ้าจะแก้ อนึ่งเอา
ข้อความส่วนกลาง	เนื้อหาอธิบายอาการ ลักษณะธาตุโรค	เนื้อหาตัวยา วิธีปรุง กระสายยา วิธีใช้
ข้อความส่วนท้าย	โทษทั้งนี้เกิดแต่...ให้เป็นเหตุ	หายดีนัก วิเศษนัก

นอกจากนั้น ในสมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ฯ ปรากฏการเกริ่นขึ้นเนื้อหาในส่วนของฤดู เช่นเดียวกับจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนฯ โดยมีเนื้อหากล่าวถึงการแบ่งลักษณะฤดู 3 ออกเป็น 6 ฤดู ฤดูละ 2 เดือน ตลอดจนมีการระบุว่าเป็นการแบ่งตามมาในวิเศษฤดู โดยน่าจะมามีที่มาจากในคัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย ที่ในส่วนของฤดูสมุฏฐานมีการกล่าวถึง ฤดู 6 ว่า “ท่านแบ่งออกจาก ๓ ฤดูโดยวิเศษ” (พระยาพิศณุประสาทเวช (คง), ม.ป.ป)

เนื้อหาในส่วนของฤดูที่ขาดหายไปจากจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนฯ อันประกอบไปด้วย คิมหันต์ฤดู วัสสานฤดู และเหมันต์ฤดู ในสมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ฯ มีเนื้อหาลักษณะอาการและตำรับยารักษาของฤดูดังกล่าวดังนี้

1. ตำรับยาคิมหันต์ฤดู เดือน 5 เดือน 6

ลักษณะอาการ ร้อนทुरนทุราย หายใจขัดแต่อกถึงลำคอ ให้เสียดแทงปวดมวนเมื่อยเท้าเมื่อยมือ อาเจียน จุกอกนอนไม่หลับ บริโภคอาหารไม่ได้ ไม่รู้รส ให้คลังคลังหลงไหล

ตำรับยารักษา

เอา จันทน์แดง จันทน์ขาว ไคร้หอม ชิงแห้ง เกสรบุณนาค เกสรบัวหลวง เกสรสารภี
ชาดก้อน รากไคร้เครือ ทำเป็นจุดบดทำแท่ง ละลายน้ำนมโคก็ได้ หรือน้ำอ้อยแดงก็ได้
กินแก้อาการ

เอา บอระเพ็ด หัวหมู รากผักโหมหิน สมอไทย รากทนต์ หนุ้าตีนนก โกฎ์ก้านพร้าว
ตีป्ली สมุลแว้ง ทำเป็นจุดบดทำแท่ง ละลายน้ำร้อน กินแก้อาการ

เอา รากอังกาบ เกสรสัตตบุษย์ เกสรบัวหลวง บอระเพ็ด หนุ้าตีนนก ชะลูด
เปลือกโมกหลวง นำไปต้ม รำหัด² ซัณทสกร กินแก้อาการ

เอา แฝกหอม เปลือกโมกมัน หัวหมู ว่านเปราะ ว่านน้ำ ตีป्ली พริกไทย ทำเป็น
จุดบดทำแท่ง ละลายน้ำจันทน์ กินแก้อาการ

2. ตำรับยารักษาโรคเดือน 7 เดือน 8

ลักษณะอาการ ให้เมื่อยทั้งกาย ให้คลั่งให้เพ้อ บางทีให้หนักอกเหมือนมีหินมาทับ
เจ็บอกเวลาหายใจ ระส่ำระสาย เป็นวิบัติต่าง ๆ

ตำรับยารักษา

เอา สมอไทย หัวหมู โกฎ์ก้านพร้าว รากไคร้เครือ บอระเพ็ด หนุ้าตีนนก ตีป्ली
รากคนที ทำเป็นจุดบดทำแท่ง ละลายน้ำร้อน กินแก้อาการ

เอา จันทน์ทั้งสอง อบเชย รากขี้กาแดง ผลกระดอม บอระเพ็ด กรุงเขมา โกฎ์พุงปลา
ทำเป็นจุดบดทำแท่ง ละลายน้ำนมโคก็ได้ หรือน้ำร้อนก็ได้ กินแก้อาการ

เอา เจตมูล หนุ้ารังกา พริกไทย ว่านน้ำ ผลผักชี จิงจ้อ ผลกระดอม บอระเพ็ด
ทำเป็นจุดบดทำแท่ง ละลายน้ำร้อน กินแก้อาการ

² พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า รำหัด (1) ก. รอย (ใช้สำหรับ
เอาพิมพ์เสนแทรกยา) (2) ก. ใ้, แทรก.

เอา ลูกเอ็น โกรฐสอ โกรฐพุงปลา ลำพัน ตีป्ली หัวหมู เปลือกโมกมัน ผลผักชี
อบเชย สะค้าน ทำเป็นจุมบดทำแท้ง ละลายน้ำร้อน กินแก้อาการ

เอา อบเชย พริกไทย ว่านน้ำ ชิงแห้ง โกรฐสอ ผลผักชี ตีป्ली สมอไทย บอระเพ็ด
สมอพิเภก ผลกระท่อม เจตมูลเพลิง ทำเป็นจุมบดทำแท้ง ละลายน้ำส้มซ่าก็ได้ หรือ
น้ำร้อนก็ได้ กินแก้อาการ

3. ตำรับยาหมื่นตั้ฤดู เดือน 1 เดือน 2

ลักษณะอาการ ให้อ่อนให้หนาว ให้เมื่อยกระดูกสันหลัง ให้ตั้งตัวปวดศีรษะ
ให้นำมูกตกให้ชัดจุมก

ตำรับยารักษา

เอา บอระเพ็ด หญ้าตีนนก หัวหมู นมพิจิตร ชิงแห้ง ทำเป็นจุมบดทำแท้งละลาย
รากมะแว้งเครือต้ม กินแก้อาการ

เอา ใบสะเดา กระเทียม ใบคนทีสอ เทพธาโร ชิงแห้ง เปลือกโมกมัน ทำเป็นจุมบด
ทำแท้ง ละลายน้ำกระทือหมก กินแก้อาการ

เอา ผลมะขามป้อม บอระเพ็ด หัวหมู หญ้าตีนนก ตีป्ली ชิงแห้ง ทำเป็นจุมบด
ทำแท้งละลายน้ำมูตร กินแก้อาการ

เอา พริกไทย ชิงแห้ง รากชัฒมอน รากข้าพลุ รากจิงจ้อ รากขี้กาแดง รากมะแว้ง
ทั้งสอง เปลือกโมกมัน เชือกเขาพรวน เถาวัลย์ยอดแดง กระพังโหม บอระเพ็ด ทำเป็น
จุมบดทำแท้ง ละลายน้ำจันทน์ กินแก้อาการ

เอา จิงจ้อ ตีป्ली หอมแดง ผลราชดัด ชิงแห้ง ยาตำ เปลือกโมกหลวง หญ้าลังกา
ทำเป็นจุมบดทำแท้ง ละลายน้ำ กินแก้อาการ

เอา หัวหมู ชิงแห้ง ตีป्ली สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม หญ้าตีนนก ใบสะเดา
เปลือกโมกมัน บอระเพ็ด ทำเป็นจุมบดทำแท้ง ละลายน้ำร้อนก็ได้ น้ำผลมะขามป้อมต้ม
ก็ได้ กินแก้อาการ

ฤดูที่หายไป และตำรับยาต่างกัน

จากข้อมูลของลักษณะฤดูที่ค้นพบเพิ่มเติมในสมุดคัมภีร์ราชวังสุทธีสังเคราะห์ฯ สามารถสรุปจำนวนขนานยาเฉพาะในเอกสารได้ คือ คิมหันต์ฤดู 4 ขนาน วัสสานฤดู 5 ขนาน และเหมันต์ฤดู 6 ขนาน แต่ทั้งนี้ ในส่วนของอีก 3 ฤดูที่เหลือคือ วสันตฤดู สารทฤดู และสิสิรฤดูนั้น เมื่อนำไปเทียบกับเนื้อหาในจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนฯ พบว่ามีความต่างกันเล็กน้อย โดยมีทั้งที่สมุดคัมภีร์ราชวังสุทธีสังเคราะห์ฯ มีขนานยามากกว่า และมีทั้งที่จารึกตำรายาวัตพระเชตุพนฯ มีเยอะกว่า ดังจะเปรียบเทียบให้เห็นในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ตารางเปรียบเทียบจำนวนขนานยาลักษณะฤดูระหว่างสมุดคัมภีร์ราชวังสุทธีสังเคราะห์ฯ กับจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนฯ และสรุปรวมจำนวนขนานยาที่พบทั้งหมด

ฤดู	สมุดคัมภีร์ราชวังสุทธี สังเคราะห์ฯ	จารึกตำรายา วัตพระเชตุพนฯ	รวมตำรับยา
คิมหันต์ฤดู	4 ขนาน	-	4
วัสสานฤดู	5 ขนาน	-	5
วสันตฤดู	6 ขนาน	6 ขนาน	6
สารทฤดู	6 ขนาน	3 ขนาน	6
เหมันต์ฤดู	6 ขนาน	-	6
สิสิรฤดู	4 ขนาน	5 ขนาน	5

จากตารางเปรียบเทียบดังกล่าวจะพบว่าตำรับยาที่พบบนนั้น ในบางลักษณะฤดู มีความแตกต่างกันในเรื่องของจำนวนขนานยาที่ปรากฏ เช่นในส่วนของสารทฤดู พบตำรับยาในสมุดคัมภีร์ราชวังสุทธีสังเคราะห์ฯ มากกว่าในจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนฯ 3 ขนาน หรือ ในส่วนของสิสิรฤดู พบตำรับยาในจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนฯ มากกว่า

ในสมุดคัมภีร์ราชวังสุทธีสังเคราะห์ฯ 1 ขนาน นอกจากนี้แล้วในลักษณะลิสิริฤดู
ยังปรากฏความแตกต่างกันในรายละเอียดของตัวยาที่ต่างกันไป ตลอดจนบางครั้ง
ในบางขนานยาพบการเพิ่มตัวยาเข้ามาด้วย โดยรายละเอียดของตำรับยาที่มีต่างกันนั้น
มีรายละเอียดดังนี้

สารทฤดู

มีตำรับยาที่ปรากฏในสมุดคัมภีร์ราชวังสุทธีสังเคราะห์ฯ แต่ไม่พบจารึกตำรายา
วัดพระเชตุพนฯ อยู่ 3 ขนานด้วยกัน คือ

เอา ผลผักชีล้อม ผลโสมมัน ใบผักไถ่ ดีปลี ชিংแห้ง ผลมะตูมอ่อน หญ้าข้าวเย็น
พริกไทย โกลฐพุงปลา ซะเอม ทำเป็นจุมบดทำแท่ง ละลายน้ำร้อน กินแก้อาการ

เอา เจตมูลเพลิง สะค้าน เปลือกโสมมัน เปลือกโสมหลวง ผลผักชีล้อม ดีปลี ชিংแห้ง
ผลมะตูมอ่อน ทำเป็นจุมบดทำแท่ง ละลายน้ำร้อน กินแก้อาการ

เอา ดีปลี ชিংแห้ง ผลมะตูมอ่อน หัวหมู กกลังกา รากขี้ดมอน เปลือกโสมมัน
จันททั้งสอง ผลผักชี โกลฐสอเทศ ดอกพิกุล เกสรบุนนาค เกสรบัวหลวง ทำเป็นจุมบดทำแท่ง
ละลายน้ำร้อน กินแก้อาการ

ลิสิริฤดู

ขนานยาจารึกที่ปรากฏในตำรายาวัดพระเชตุพนฯ แต่ไม่พบในสมุดคัมภีร์
ราชวังสุทธีสังเคราะห์ฯ

เอา สมอไทย, สมอพิเภก, มะขามป้อม, สะค้าน, รากข้าวปลู, เจตมูลเพลิง,
รากราชพฤกษ์, รากมะกรูด ต้มกินแก้อาการ

นอกจากนี้ ตำรับยาต่าง ๆ ที่ปรากฏในลักษณะลิสิริฤดู พบว่ามีลักษณะเครื่องยา
ส่วนใหญ่เหมือนกัน แต่ในสมุดคัมภีร์ราชวังสุทธีสังเคราะห์ฯ มีการใส่เครื่องยาเพิ่มเติม

เข้าไปด้วย โดยพบเพียงในลักษณะสิริรัตนเพียงลักษณะฤดูเดียวเท่านั้น ซึ่งมีรายละเอียด
 เครื่องยาที่เพิ่มเข้ามา ดังตารางด้านล่าง

ตารางที่ 4 ตารางเปรียบเทียบและแสดงเครื่องยาในสมุคคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์
 ที่เพิ่มเข้ามามากกว่าในจารึกตำรายาวัดพระเชตุพนฯ

ตำรับยา	สมุคคัมภีร์ราชรังสฤทธิ สังเคราะห์	จารึกตำรายา วัดพระเชตุพนฯ	เครื่องยา ที่เพิ่มมา
1	ผลกระดอม กระเทียม ไพล กระชาย ว่านน้ำ เทียน เยาวพานิ ตุมกาเครือ สารส้ม ว่านร้อนทอง สังกรณี บดทำแห้งไว้ละลายน้ำขิง น้ำจันทน์แดง	ลูกกระดอม กระเทียม ไพล ว่านน้ำ เทียนเยาวพานิ ตุมกาเครือ สารส้ม ว่านร้อนทอง สังกรณี บดละลายน้ำขิง น้ำจันทน์แดง	กระชาย
2	จันทน์ทั้งสอง สักชี ผักชีล้อม แฝกหอม เปราะหอม หัวหมู มะตูมอ่อน รากคนทา รากคันทุนสุนัขบ้า บดทำ แห้งละลายน้ำดอกไม้	จันทน์ทั้งสอง ผักชีล้อม แฝกหอม หัวหมู รากคนทา รากกะตุงหมาบ้า บดทำแห้งไว้ละลาย น้ำดอกไม้	สักชี เปราะหอม มะตูมอ่อน
3	กำมปฐเลเผา ฝางเสน เม็ดถั่วพุดหัวให้เหลือง รากลำโพง เปราะหอม ดินสอพอง พิมเสน บดทำแห้งไว้ละลาย น้ำดอกไม้แทรกพิมเสน	กำมปฐเลเผา ฝาง เม็ดถั่วพุดหัวให้เหลือง รากลำโพง ดินสอพอง บดทำแห้งละลายน้ำดอกไม้	เปราะหอม พิมเสน

ตำรับยา	สมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิ สังเคราะห์	จารึกตำรายา วัดพระเชตุพนฯ	เครื่องยา ที่เพิ่มมา
4	สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม เทียนดำ แฝกหอม หนุ่ยตีนนก ผลผักชีล้อม ผลกระท่อม ว่านเปราะ ว่านน้ำ พิมเสน บดทำแห้งละลายน้ำหนุ่ย ตีนนกต้ม น้ำเนื้อไม้	สมอพิเภก มะขามป้อม เทียนดำ หนุ่ยตีนนก ผักชีล้อม ลูกกระท่อม ว่านเปราะ ว่านน้ำ บดทำแห้งไว้ละลาย น้ำหนุ่ยตีนนกต้ม	สมอไทย แฝกหอม พิมเสน น้ำเนื้อไม้

จากการเปรียบเทียบขนานยา ดังที่ได้ยกตัวอย่างไปแล้วนั้น ชี้ให้เห็นว่าเนื้อหาของทั้งจารึกตำรายาวัดเชตุพนฯ และในสมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ นั้นมีทั้งส่วนที่ตรงกันและส่วนที่แตกต่างกัน ด้วยความสัมพันธ์ของสมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ กับจารึกตำรายาวัดพระเชตุพนฯ ทั้งในด้านของผู้แต่ง และในด้านเนื้อหา ทำให้สามารถใช้สอบทานกันและกันได้ สันนิษฐานว่าสมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ อาจจะเป็นต้นร่างของจารึกตำรายาวัดพระเชตุพนฯ แต่ทั้งนี้ยังคงเป็นการศึกษาจากสมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ ฉบับเดียวเท่านั้น จำต้องมีการศึกษาสมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ ฉบับอื่น ๆ ในหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร มาเปรียบเทียบกับตำรายาวัดพระเชตุพนฯ เพิ่มเติมอีกเพื่อศึกษาค้นคว้าข้อมูลสนับสนุนข้อสันนิษฐานดังกล่าว

สรุป

สมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ นับว่าเป็นเอกสารสำคัญในหมวดเวชศาสตร์อีกฉบับหนึ่ง เนื้อหาของเอกสารฉบับนี้ได้กล่าวถึงการรวบรวมข้อมูลลักษณะธาตุโรค และตำรับยารักษา แต่งโดยพระยาบำเรอราชแพทย์ ผู้เป็นแม่กองจารึกตำรายาวัดพระเชตุพนฯ ซึ่งได้รวบรวมเอาไว้ในปีพุทธศักราช 2381 อยู่ในช่วง 16 ปีของการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ที่มีการจารึกตำรายาในวัดพระเชตุพนฯ นอกจากนี้เนื้อหาส่วนมากในเอกสารฉบับนี้จะ

สอดคล้องและตรงกันกับที่ปรากฏในจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนาฯ แล้ว ยังปรากฏเนื้อหาบางส่วนที่ไม่พบในจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนาฯ ด้วย สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเอกสารฉบับนี้กับจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนาฯ โดยสันนิษฐานว่าสมุคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ฯ อาจจะเป็นต้นร่างของจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนาฯ

ในส่วนของเนื้อหาในปริเฉทที่ 1 มีเนื้อหาประการสำคัญที่แตกต่างและมีนอกเหนือไปจากที่ปรากฏอยู่ในจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนาฯ ในปัจจุบัน คือในส่วนของลักษณะฤดูที่จารึกตำรายาวัตพระเชตุพนาฯ ในปัจจุบันนั้นมีไม่ครบถ้วน แต่ในเอกสารฉบับนี้ มีเนื้อหาในส่วนของลักษณะฤดูที่ครบถ้วนสมบูรณ์ รวมไปถึงปรากฏตำรับยาที่มีมาเพิ่มเติมขึ้นมาจากที่ปรากฏในจารึกตำรายาวัตพระเชตุพนาฯ ในหลายลักษณะฤดู เนื้อหาในส่วนนี้มีความสำคัญในการศึกษาตำรับยาต่าง ๆ ที่พระยาบำเรอราชแพทย์รวบรวมมา ตลอดจนมีประโยชน์ต่อการศึกษาตำรับยาแผนโบราณ ตามฤดูสมุฏฐานที่ใช้กันในอดีตด้วย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- บำเรอราช, พระ. (จ.ศ. 1200). “สมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ว่าด้วยลักษณะธาตุโรคปริจเฉทที่ 1.” สมุดไทยดำ. อักษรไทยรัตนโกสินทร์. ภาษาไทย. เส้นหรดาล. Ms. Coll. 990 Item 1. ศูนย์คิสลาต, หอสมุดมหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนีย.
- ประทีป ชุมพล. (2550). “งานวิจัยเรื่องเวชศาสตร์ฉบับหลวงกับการบูรณาการการแพทย์แผนไทย : ศึกษารณในเขตกรุงเทพมหานคร.” งานวิจัยของโครงการ “การผสมผสานทางศิลปะและวัฒนธรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น : ความสำเร็จด้านภูมิปัญญาของชาวกรุงเทพฯ”. ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. เข้าถึงเมื่อ 25 พฤศจิกายน 2565. จากห้องสมุดดิจิทัล หอสมุดวังท่าพระ http://www.resource.lib.su.ac.th/resource/web/detail.php?resource_id=513#
- พิศณุประสาทเวช (คง), พระยา. (ม.ป.ป). แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม 2. โรงพิมพ์ศุภการจารุญ. เข้าถึงเมื่อ 25 พฤศจิกายน 2565. เข้าถึงได้จาก https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:47431
- ราชบัณฑิตยสภา. (2472). ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน เล่ม 1 จำพวกความเรียง. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. (พิมพ์ในงานพระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. 2472)
- โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ. (2505). ตำรายาศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้จารึกไว้เมื่อ พ.ศ. 2375 ฉบับสมบูรณ์. โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ. เข้าถึงได้จาก https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:313059

ศรีเสาวภาคย์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. (2462). “เรื่องแพทย์หมอ.” ใน **ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ 4 เรื่องวิชาแพทย์ไทย**. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร (นางลิ้นจี่ ชยากร พิมพ์แจกในงานศพ นายเซย ชยากร สามี) เข้าถึงเมื่อ 25 พฤศจิกายน 2565. เข้าถึงได้จาก http://ir.swu.ac.th:8080/jspui/bitstream/123456789/5101/2/Khajohn_A146041.pdf

ภาษาต่างประเทศ

OPEEN, Ms. Coll. 990 Item 1 Samut Kamphi Racharangsatthi sangkhro wa duai laksana dhatu rok borichet / สมุดคัมภีร์ราชรังสฤทธิสังเคราะห์ว่าด้วยลักษณะธาตุโรคปริจเฉท. เข้าถึงเมื่อ 25 พฤศจิกายน 2565. เข้าถึงได้จาก https://openn.library.upenn.edu/Data/0002/html/mscoll990_item1.html

ภาคผนวก

ลักษณะฤๅ 6 ในสมุทคัมภีร์ราชวงศ์สุโขทัยสังเคราะห์ว่าด้วยลักษณะธาตุโรคปริเฉทที่ 1

๑ สัททิกิริยะ จะกล่าวลักษณะฤๅ ๓ จัดออกเป็นหกฤๅ คือ คิมหันตฤๅ วัสสานฤๅ คือวสันตฤๅ สารทฤๅ คือเหมันตฤๅ ลีลิตฤๅ โดยในอันกล่าวมาตั้งนี้และฤๅหนึ่ง ๒ เดือน เป็น ๖ ฤๅ ด้วยกันตามในวิเศษฤๅตั้งนี้ ๗

ในลำดับนี้จะสำแดงใน คิมหันตฤๅ คือเดือน ๕ เดือน ๖ นั้นเป็นปฐม ฤๅหนึ่ง ๒ เดือนตั้งนี้ ถ้าแลโรคอันใดอันหนึ่งก็ตั้งบังเกิดขึ้นในคิมหันตฤๅ เป็นอาเภอแห่งปิดตะ สมุฏฐาน เสมหะสมุฏฐานระคนให้เป็นเหตุ มีประเภทอาการ กระทำให้ร้อนทุรนทุราย หายใจขัดแต่อกถึงลำคอ กระทำให้เสียดแทงให้ปวดมวน ให้เมื่อยเท้าเมื่อยมือให้อาเจียน ให้จุกอกนอนมิหลับ จะบริโภคอาหารก็มิได้ ไม่รู้จักรส ให้คลังโคล้หลังไหล โทษทั้งนี้ เกิดแต่กองเตโชธาตุ ๗

ถ้าจะแก้เอา จันท์แดง จันท์ขาว ไคร้หอม ขิงแห้ง เกสรบุนนาค เกสรบัวหลวง เกสรสารภี ชาตก้อน รากไคร้เครือ เอาเสมอภาค ทำเป็นจุมบดทำแห้งไว้ละลายน้ำนมโค น้ำอ้อยแดงก็ได้ ให้กินแก่นอนมิหลับ แก้วดวงหทัยระส่ำระสาย ในคิมหันตฤๅนั้นหายดีนัก ๗

อนึ่งเอา บอระเพ็ด หัวหมู รากผักไหมหิน สมอไทย รากทนต์ ญ้าตีนนก โกรก้านพร้าว ดีปลี สมุลแว้ง เอาเสมอภาคทำเป็นจุม บดทำแห้งไว้ ละลายน้ำร้อนกิน โรคในคิมหันตฤๅ ยิ่งไปด้วยดีแลเสมหะระคนกันนั้นหายดีนัก ๗

อนึ่งเอารากอังกาบ เกสรสัตบุษย์ เกสรบัวหลวง บอระเพ็ด ญ้าตีนนก ชะลูด เปลือกโมกหลวง เอาเสมอภาคต้มตามวิธีร่ำหัดชันทสกรกิน แก้วโรคในคิมหันตฤๅ เพื่อดี เสมหะระคนนั้นหายดีนัก ๗

อนึ่งเอาแฝกหอม เปลือกโมกมัน หัวหมู ว่านเปราะ ว่านน้ำ ตีปลี พริกไทย
เอาเสมอภาคทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำจันทน์กินแก้โรคในคิมหันตฤดู เป็นเพื่อตี
เสมอหระคนนั้นหายตีนก ฑะ

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวในลักษณะฤดูเป็นคัมภ ๒ นั้น คือเดือน ๗ เดือน ๘
สองเดือนนี้ ถ้าโรคอันใด อันหนึ่งก็ตี บังเกิดขึ้นในฤดูนี้ เป็นอำเภอแห่งปิตตะสมุฏฐาน
วาทะสมุฏฐานระคนให้เป็นเหตุ มีประเภทอาการกระทำ ให้เมื่อยทั่วสรรพางค์กาย
ให้คลั่งให้เพ้อ บางทีให้หนักนอก ดังศิลามาทับไว้หายใจให้เจ็บอก ให้ระส่ำระสาย เป็นวิบัติ
ต่างต่าง โทษทั้งนี้เกิดแต่กองเตโชธาตุ ฑะ

ถ้าจะแก้เอาสมอไทย หัวหมู โกฎักานพร้าว รากโครีเครือ บอระเพ็ด หล้าตีนนก
ตีปลี รากคนที เอาเสมอภาคทำเป็นจุนบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำร้อนกินแก้โรคในวัสสานฤดู
เป็นเพื่อตีวาโยระคนกันนั้น หายตีนก ฑะ

อนึ่งเอาจันทน์ทั้งสอง อบเชย รากชี่กาแดง ผลกระท่อม บอระเพ็ด กรุงเขมา
โกฎักงปลา เอาเสมอภาคทำเป็นจุน ทำแห้งไว้ละลายน้ำนมโค น้ำร้อนก็ได้ กินแก้โรค
ในวัสสานฤดู เป็นเพื่อตีวาโยระคนกันนั้นหายตีพิเศษนัก ฑะ

อนึ่งเอา เจตมูล หล้ารังกา พริกไทย ว่านน้ำ ผลผักชี จิงจ้อ ผลกระท่อม
บอระเพ็ด เอาเสมอภาคทำเป็นจุน บดทำแห้งไว้ละลายน้ำร้อนกิน แก้โรคในวัสสานฤดูนั้น
หายตีนก ฑะ

อนึ่งเอา ลูกเอ็น โกฎักงปลา ลำพัน ตีปลี หัวหมู เปลือกโมกมัน ผลผักชี
อบเชย สะค่าน เอาเสมอภาคทำเป็นจุน บดทำแห้งไว้ละลายน้ำร้อนกินแก้ โรคในวัสสานฤดู
เป็นเพื่อตี และวาโยระคนกันนั้นหายตีนก ฑะ

อนึ่งเอา อบเชย พริกไทย ว่านน้ำ ชิงแห้ง โกฎักง ผลผักชี ตีปลี สมอไทย บอระเพ็ด
สมอพิเภก ผลกระท่อม เจตมูลเพลิง เอาเสมอภาค ทำเป็นจุน บดทำแห้งไว้ ละลายน้ำส้มซ่า
ก็ได้ น้ำร้อนก็ได้กินแก้โรคในวัสสานฤดู เป็นเพื่อตีวาโยระคนกันนั้นหายตีนก ฑะ

สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะในวสันตฤดู เป็นคัมภ ๓ นั้น คือเดือน ๙ เดือน ๑๐
สองเดือนนี้ ถ้าแลโรคอันหนึ่ง ก็บังเกิดขึ้นในฤดูนี้ เป็นอำเภอแห่งวาทะสมุฏฐาน ปิตตะ

สมมุติฐานระคนให้เป็นเหตุ มีอาการกระทำให้แน่นอกเป็นกำลัง บางทีให้ปวดท้องให้ท้องขึ้น ให้แตกให้เสียด มีให้ออยากอาหาร บางทีให้วังเวียนคลื่นเหียน ให้เมื่อยขบ มีลักษณะ เป็นนั้นต่างต่าง โทษทั้งนี้ เกิดแต่กองวาโยธาตุ

ถ้าจะแก้เอาโบคนทีสอ โบหนาด ตีป्ली ชิงแห้ง พริกไทย เอาเสมอภาคทำเป็น จุลนบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำร้อนกินแก้โรค ในวสันตฤดูเป็นเพื่อลมแลติระคนกันนั้นหาย วิเศษนัก ๗๕

อนึ่งเอา ชิงแห้ง พริกไทย ญูว์รังกา จันแดง จันขาว เอาเสมอภาค ทำเป็นจุลนบด ทำแห้งไว้ ละลายน้ำร้อนกิน แก้โรคในวสันตฤดูนั้นหายดีนัก ๗๖

อนึ่งเอา ตีป्ली หัวหมู ข่าแก่ พริกไทย แฝกหอม เปราะหอม ว่านน้ำ ชิงแห้ง ผลผักชีล้อม เปลือกโมกหลวง รากเสนียด เกลือสินเธาว์ เอาเสมอภาคทำเป็นจุลนบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำร้อนกินแก้โรคในวสันตฤดู เป็นเพื่อลม แลติระคนกันนั้นหายดีนัก ๗๗

อนึ่งเอาพริกไทย ชิงแห้ง ตีป्ली ว่านเปราะ ว่านน้ำ มะตูมอ่อน หัวหมู มหาหิงค์ กระจะเทียม เอาเสมอภาคทำเป็นจุลนบดทำแห้งไว้ละลายน้ำร้อนกินแก้โรค ในวสันตฤดู เป็นเพื่อลมแลติระคนกันนั้นดีนัก ๗๘

อนึ่งเอา พริกไทย ชิงแห้ง ตีป्ली ว่านเปราะ ว่านน้ำ มะตูมอ่อน หัวหมู มหาหิงค์ กระจะเทียม เอาเสมอภาคทำเป็นจุลนบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำร้อนกินแก้โรค ในวสันตฤดู เป็นเพื่อลมและติระคนกันนั้น หายดีนัก ๗๙³

อนึ่งเอา ตีป्ली แฝกหอม ว่านเปราะ พริกไทย หัวหมู ว่านน้ำ รากกระจะเทียม เอาเสมอภาค ทำเป็นจุลนบดทำแห้งไว้ ละลายน้ำร้อน กินแก้โรคในวสันตฤดู เป็นเพื่อลม เจือดีนั้น หายวิเศษนัก ๘๐

อนึ่งเอา ว่านน้ำ แฝกหอม ตีป्ली ชิงแห้ง เปลือกโมกหลวง เกลือสินเธาว์ ผลผักชีล้อม ญูว์ลึงกาเอาเสมอภาค ทำเป็นจุลนบดทำแห้งไว้ละลายน้ำผสมชาก็ได้ น้ำร้อนก็ได้ กินแก้ โรคในวสันตฤดูเป็นเพื่อลมแลติ ระคนกันนั้น หายวิเศษนัก ๘๑

³ ในเอกสาร ผู้จำลองได้ทำการขีดฆ่าตำรับยาเดิม.

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะ ในสารทฤดู เป็นคำรบ ๔ นั้น คือเดือน ๑๑ เดือน ๑๒ สองเดือนนี้ ถ้าโรคอันใดอันหนึ่งก็ตี บังเกิดขึ้นในฤดูนี้ เป็นเป็นอำเภอ แห่งวาทะ สมภูฐาน เสมหะสมภูฐานเจือระคนให้เป็นเหตุ มีอาการกระทำให้อาเจียน บางทีให้เป็นบิด ปวดมวนให้ร้อนท้อง แลล่าไส้ ให้เจ็บทุกข้อ ทุกกระดูกตั้งจะหลุดออกจากกัน ลักษณะโทษ ทั้งนี้ เกิดแต่กองวาโยธาตุ

ถ้าจะแก้เอาตรีภูกุ ตรีผลา โภฐก้านพร้าว ใบสะเดา รากไคร้เครือ เอาเสมอภาค ทำเป็นจุนบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำร้อนกินแก้โรคในวสันตฤดู⁴ เป็นเพื่อลมเจือเสมหะนั้น หายดีนัก ๗๕

อนึ่งเอา ผลผักชีล้อม ผลโมกมัน ใบผักไถ่ ตีปลี ชิงแห้ง ผลมะตูมอ่อน กล้วยข้าวเย็น พริกไทย โภฐพุงปลา ชะเอม เอาเสมอภาคทำเป็นจุน บดทำแท่งไว้ ละลายน้ำร้อนกินแก้โรค ในวสันตฤดูหายดีนัก๗๕

อนึ่งเอา เจตมูลเพลิง สะค่าน เปลือกโมกมัน เปลือกโมกหลวง ผลผักชีล้อม ตีปลี ชิงแห้ง ผลมะตูมอ่อน เอาเอาเสมอภาคทำจุน บดทำแท่งไว้ละลายน้ำร้อนกินแก้โรค ในวสันตฤดูนั้นหายดีนัก ๗๕

อนึ่งเอาตีปลี ชิงแห้ง ผลมะตูมอ่อน หัวหมู กกลังกา รากขั้ตมอน เปลือกโมกมัน จันททั้งสอง ผลผักชี โภฐสอเทศ ดอกพิบูล เกสรบุนนาค เกสรบัวหลวง เอาเสมอภาค ทำเป็นจุน บดทำแท่งไว้ละลายน้ำร้อนกินแก้โรคในวสันตฤดู เป็นเพื่อลมเจือเสมหะนั้น หายดีนัก ๗๕

อนึ่งเอา พริกไทย ตีปลี ชิงแห้ง สะค่าน กระเทียม ชะเอมเทศ ใบกระวาน ว่านน้ำ เอาเสมอภาคทำเป็นจุนบดทำแท่งไว้ละลายน้ำร้อนกินแก้โรคในสารทฤดู เป็นเพื่อลมเจือ เสมหะนั้นหาย ๗๕

อนึ่งเอา ชิงแห้ง ผลมะตูมอ่อน ผลผักชี เปลือกโมกมัน โภฐสอ สมอไทย รากขั้ตมอน หัวหมู ชะเอม พริกไทย เอาเสมอภาคทำเป็นจุน บดทำแท่งไว้ ละลายน้ำกินแก้โรค ในสารทฤดู เป็นเพื่อลมเจือเสมหะ นั้นหายวิเศษนัก ๗๕

⁴ ในเอกสาร ผู้จำลองอักษรได้คัดคาลงท้ายลักษณะสารทฤดูเป็นวสันตฤดูไปใน 4 ขนานแรก.

๑ สิทธิการิยะจะกล่าวลักษณะ ในหมันตฤดูเป็นคำรบ ๕ นั้น คือเดือน ๑ เดือน ๒ ทั้งสองเดือนนี้ ถ้าโรคอันใดอันหนึ่งก็ตี บังเกิดขึ้นในฤดูนี้ เป็นอำเภอแห่งเสมหะสมุฏฐาน วาตะสมุฏฐานระคนให้เป็นเหตุ มีอาการกระทำให้ร้อนให้หนาว ให้เมื่อยกระดูกสันหลัง ให้ตั้งตัวปวดศีรษะ ให้น้ำมูกตกให้ชัดนาสิก โทษทั้งนี้เกิดแต่กองอาโปธาตุฯ

ถ้าจะแก้เอาบอระเพ็ด หญ้าตีนนก หัวหมู นมพิจิตร ชิงแห้ง เอาเสมอภาคทำเป็น จุลนบดทำแห้งไว้ ละลายรากมะแว้งเครือ ต้มกินแก้โรคในหมันตฤดู เป็นเพื่อเสมหะเจือลมมัน หายตีนก ฯ

อนึ่งเอา ใบสะเดา กระจงเทียม ใบคนทีสอ เทพธำโร ชิงแห้ง เปลือกโมกมัน เอาเสมอภาค ทำเป็นจุลน บดทำแห้งไว้ ละลายน้ำกระทือหมก กินแก้โรคในหมันตฤดูนั้นหายตีนก ฯ

อนึ่งเอา เอาผลมะขามป้อม บอระเพ็ด หัวหมู หญ้าตีนนก ตีปลี ชิงแห้ง เอาเสมอภาค ทำเป็นจุลนบดทำแห้งไว้ละลายน้ำมูตรกินแก้โรคอันให้ร้อน ให้นำน้ำซึ่งบังเกิดในหมันตฤดู เป็นเพื่อเสมหะเจือลมมัน หายตีนก ฯ

อนึ่งเอา พริกไทย ชิงแห้ง รากขั้ตมอน รากข้าพลู รากจิงจ้อ รากขี้กาแดง รากมะแว้งทั้งสอง เปลือกโมกมัน เชือกเขาพรวน เถาวัลย์ยอดแดง กระพังโหม บอระเพ็ด เอาเสมอภาค ทำเป็นจุลน บดทำแห้งไว้ละลายน้ำจันทน์กินแก้โรคในหมันตฤดูเป็นเพื่อ เสมหะเจือลมมัน หายตีนก ฯ

อนึ่งเอา จิงจ้อ ตีปลี หอมแดง ผลราชดัด ชิงแห้ง ยาดำ เปลือกโมกหลวง หญ้าลังกา เอาเสมอภาคทำเป็นจุลน บดทำแห้งไว้ละลายน้ำ กินแก้โรคในหมันตฤดูนั้น หายวิเศษนัก ฯ

อนึ่งเอา หัวหมู ชิงแห้ง ตีปลีสมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม หญ้าตีนนก ใบสะเดา เปลือกโมกมัน บอระเพ็ด เอาเสมอภาคทำเป็นจุลน บดทำแห้งไว้ละลายน้ำร้อน ก็ น้ำผลมะขามป้อมต้มก็ได้ กินแก้โรคในหมันตฤดู เป็นเพื่อเสมหะแลลมเจือกันนั้น หายวิเศษนัก ฯ

๑ สิทธิการิยะ จะกล่าว ลักษณะในสิสิรฤดูเป็นคำรบ ๖ นั้น คือเดือน ๓ เดือน ๔ ทั้งสองเดือนนี้ ถ้าโรคอันใดอันหนึ่งก็ตีบังเกิดขึ้นในฤดูนี้ เป็นอำเภอแห่งเสมหะสมุฏฐาน

ปิดตะสมุฏฐานระคนให้เป็นเหตุ มีอาการแลประเภทกระทำให้ฟกบวม ให้หูทั้งสองเป็น
บุพโพไหล เหม็นเน่าเหม็นโงง บางทีให้เป็นเป็นเมสึดยอดแดงก็มี ยอดขาวก็มี บางที
ให้คันบางที ให้สเปให้ร้อนเป็นกำลัง โทษทั้งนี้เกิดแต่อาโปธาตุ

ถ้าจะแก้เอาผลกระทอม กระเทียม ไพล กระชาย ว่านน้ำ เทียนยาวพาดิ์ ตูมกาเครือ
สารส้มแล้ว ว่านร้อนทอง สังกรณี เอาเสมอภาคทำจุ่ม บดทำแท่งไว้ละลายน้ำขิง กินแก้
อาเจียน ถ้าจะแก้ร้อนละลายน้ำจันแดงให้กินแก้โรคในสิสิรฤดู เป็นไข้เพื่อเสมหะแลติ
ระคนกัน หายดีนั้ก ๗๕

อนึ่งเอาจันท์ทั้งสอง สักชี ผักชีล้อม แฝกหอม เปราะหอม แห้วหมู มะตูมอ่อน
รากคนทา รากคันทุนสุนัขบ้า เอาเสมอภาคเป็นจุ่มบดทำแท่งไว้ละลายน้ำดอกไม้ ทั้งกิน
ทั้งชโลม แก้โรคในสิสิรฤดู หายดีนั้ก ๗๕

อนึ่งเอา ก้ามปูทะเลเผา ผางเสน เม็ดถั่วพู้คว้ให้เหลืออง รากลำโพง เปราะหอม
ดินสอพอง พิมเสน เอาเสมอภาคทำเป็นจุ่มบดทำแท่งไว้ ละลายน้ำดอกไม้แทรกพิมเสน
ทั้งกินทั้งชโลมดับพิษไข้อันบังเกิดในสิสิรฤดู ยิ่งไปด้วยเสมหะ แลติระคนกันนั้นหายดีนั้ก
๗๕

อนึ่งเอาสมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม เทียนดำ แฝกหอม หญ้าตีนนก ผลผักชีล้อม
ผลกระทอม ว่านเปราะ ว่านน้ำ พิมเสน เอาเสมอภาค ทำเป็นจุ่มบดทำแท่งไว้ ละลาย
น้ำหญ้าตีนนกต้มก็ไ้ น้ำเนื้อไม้ก็ไ้ กินแก้โรคในสิสิรฤดูอันเป็นเพื่อเสมหะ และติ
ระคนกันนั้นหายวิเศษนั้ก ๗๕

